

Клименко Г. О.

**ЯК МИ БАЧИМО: ІСТОРИКИ ТА ІСТОРИЧНІ
ДОСЛІДЖЕННЯ У ПЕРІОД ЗОВНІШНЬОЇ АГРЕСІЇ.
МІЖНАРОДНА КОНФЕРЕНЦІЯ МОЛОДИХ ДОСЛІДНИКІВ
«ДОСЛІДЖУЮЧИ МИНУЛЕ. ІСТОРИК ТА ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ
ПЕРЕД ВИКЛИКАМИ СЬОГОДЕННЯ»
(Київ, НаУКМА, 7–8 квітня 2025 р.)**

7 і 8 квітня 2025 року відбулася чергова Міжнародна конференція молодих дослідників «Досліджуючи минуле». Конференцію було організовано на базі кафедри історії факультету гуманітарних наук НаУКМА, а організаторками виступили Наталя Шліхта і Тетяна Бородіна. Тема цьогогорічної конференції — «Історик та історичні студії перед викликами сьогодення». Доповідачі й доповідачки поділилися не лише викликами, з якими вони стикалися у процесі роботи з джерелами, історіографією та методологічними інструментами, а й власними шуканнями та ноу-хау, що можуть бути корисними для колег.

Зокрема, перша секція конференції була присвячена впливу російсько-української війни на поточні історичні дослідження: як його руйнівна сила відображається на доступі до джерел і збереженні їхньої цілісності, зв'язках українських дослідників зі світом (і навпаки, світу з українським академічним середовищем), а також на баченні істориками дискусійних епізодів української історії. Певна річ, історик є частиною українського суспільства, а отже сучасність неunikненно проникає у його мислення, у бачення періодів історії України у складі Російської імперії та Радянського Союзу.

Зовнішня агресія з боку сучасної Росії змушує оптику дослідника ставати більш пильною до імперських владних інститутів, інструментів управління підвладними землями, структури бюрократичного апарату імперії. Тут на поміч приходить візія нової імперської історії, специфіку якої описала у своїй доповіді Ольга Красінко. Разом з тим, інтерпретація відносин радянської Росії з «неросійськими» республіками на межі розпаду Радянського Союзу також змінюється, як продемонстрував у своїй доповіді Владислав Пилипенко на прикладі історії Чечні кінця ХХ ст. — початку ХХІ ст. Дослідження

чеченських воєн потребує критичного аналізу наявних історіографічних дискурсів, які формувалися під впливом російської воєнної історії, що несла у собі проросійські пропагандистські наративи. Разом із доповідачем Романом Ковалем учасники намагалися знайти відповідь, якого поводження потребує радянська культура, архітектурна спадщина на теренах України та чи існує якийсь інший інструмент, окрім руйнування. Марина Седова і Владислав Егіпті звернули увагу в своїх доповідях на труднощі використання джерел в умовах повномасштабного вторгнення для дослідників меморіалів жертвам Голокосту в Україні та дослідників подій Української революції відповідно, а також на можливі методи подолання цих труднощів, потенційні альтернативи. Модератор і дискусіант Максим Яременко підкреслив, що у деяких випадках, особливо у разі недоступності джерел, що зберігаються на території держави-агресора, методологія дослідження, фокус та акценти є союзниками історика.

На конференції була можливість заслухати дві лекції: «Усувати загрозливе vs зберігати загрожене: трансформація уявлень про культурну спадщину в Україні» старшої наукової співробітниці Інституту культурології НАОМА Надії Гончаренко та «Від витоків до сьогодення: історія становлення, наукові напрями розвитку та сучасні виклики у студіях Голокосту» співробітниці Меморіального музею Голокосту США у Вашингтоні Наталі Лазар.

Надія Гончаренко звернула увагу слухачів на існування спадщини, що перебуває під постійним ризиком збройної агресії РФ поруч зі спадщиною радянської доби, яка у світлі вторгнення розцінюється як «токсична», адже часто несе на собі відбиток радянської ідеології та мілітаризму. За допомогою мистецтвознавчої експер-

тизи (хто є автором, у чому полягає унікальність твору, в якому мистецькому контексті та середовищі роботу було створено тощо), а також залучення громадського обговорення, можна оптимізувати процес прийняття рішень.

Доповідь Наталі Лазар допомогла слухачам дізнатися не лише про основні віхи розвитку студій Голокосту, а й про історіографічні дискусії та повороти, що їх супроводжували. Дослідниця також дала змогу слухачам дізнатися важливі інсайти про статус кво студій Голокосту в англomовному дослідницькому середовищі, зокрема про питання джерел, спадщини, меморіалізації та позиціонування історії Голокосту на тлі більш широких сучасних історіографічних дебатів.

На другій секції, яка була присвячена обговоренню нових дослідницьких питань, джерел та інструментарію, уповні розкрилася поліфонія завдань і підходів для їх вирішення, що панує серед сучасних дослідників та дослідниць. Разом поміркували над тим, що можуть подарувати істориком сучасні технології: нові можливості чи нові виклики у атрибуції та верифікації? Зокрема, доповіді стосувалися новітніх медіумів, що їх історики інтегрують у власну джерельну базу і які певною мірою трансформують пояснювальний апарат для історика, змушують звертатися до специфічних методологічних інструментів. Тетяна Бородіна поділилася своїм досвідом використання інтерв'ю з сусідами — свідками Голокосту на Полтавщині, зауваживши, що відеоформат часто додає розповідям емоційного забарвлення, побутових деталей, що впливає на розуміння контексту того досвіду, який описує респондент. Разом з тим, доповідачка також звернула увагу слухачів на погляди істориків на поведінкові стратегії таких спостерігачів, важливість розрізнення соціальних ролей та стратегій людини під час дослідження геноцидальних практик. Олександр Козицький у своїй доповіді розглянув перспективи й виклики, які відкриває перед істориком використання діджитал-джерел. На прикладі форумів, неформального спілкування на різних вебмайданчиках, Олександр продемонстрував цікавість і різноманіття слідів, які лишає по собі людина в Інтернеті для історика майбутнього, що наважиться працювати з таким неординарним джерелом. Орест Костів розглянув у своїй доповіді специфіку такого джерела, як радіо, записи радіоэфірів минулого, наголосивши на тих неочевидних технічних компетенціях, якими має оволодіти дослідник, перш ніж братися до його використання. На технічних аспектах і лайфхаках для історика наголосив також Сергій Гладкий у своїй доповіді про дослідження преси за допомогою

ресурсу Newspapers.com. З доповіді Святослава Сиротюка слухачі могли дізнатися про специфіку роботи з ГІС та важливість для історика орієнтуватися не лише у періодах та часових межах, а й у просторі, що стає ареною для розгортання історичних подій, явищ, культурних пластів та цивілізацій. Учасники і учасниці обговорили також оновлення поглядів на досить усталені у історіографії кола питань. Зокрема Оксана Воловодюк поділилася своїми висновками та рефлексіями щодо конструкту маскулінності у шляхетському середовищі у періоди збройних конфліктів і щодо того, як оптика гендерних студій може допомогти побачити неочевидні соціально-культурні патерни.

Ганна Клименко розповіла про свій погляд на перспективи дослідження популярної культури, що може допомогти почути голоси тих членів суспільства минулого, котрих ми зазвичай не чуємо у джерелах персонального походження та спогадах, і зауважила про важливість ролі культури у посередництві між різними сферами знання у суспільстві. Даніслав Драганчук розкрив тонкощі та специфіку використання генетичної генеалогії, що, як видається, може одночасно покласти край деяким гарячим історичним дебатам серед дослідників середньовіччя і розпалити нові, не менш гострі, протистояння. Роман Жила поділився своїми знахідками у сфері економічної історії друкованої преси США, продемонстрував, як патерни змін на ринку можуть корелювати з ширшими соціальними та політичними явищами. Завдяки цікавим і досить інтерактивним доповідям слухачі мали змогу «приміряти» представлені ресурси до власних досліджень, а також поміркувати над подальшими перспективами подібних джерел і дослідницьких підходів, які, цілком можливо, можуть стати наступним мейнстрімом в українській історіографії.

Паралельні секції другого конференційного дня дали змогу слухачам замислитися над state of the art, який нині можна спостерігати у дослідженнях різних періодів: давньої історії, історії раннього нового часу, модерній і новітній історії як України і регіону Центрально-Східної, так і інших частин світу.

Зокрема, третю секцію відкрили доповіді Мирослави Патриляк («Осіріон на перетині релігійних традицій Давнього Єгипту»), Анастасії Ярової («Краса в культурі Давнього Єгипту: між ремеслом і мистецтвом») та Юрія Міщенко («Образ євреїв у роботах гравера Іллі XVII ст.»). Мирослава поділилася зі слухачами віхами історії давньої пам'ятки Осіріон, розповіла про те, як зміна культурно-релігійного контексту певним

чином трансформувала образ цього зразка храмової архітектури, його сакральне значення і зовнішній вигляд. Анастасія звернула увагу учасників на те, як у популярній культурі поширився певний стереотипний образ давньоєгипетської культури, який, однак, не підтримують наявні джерела, що дають змогу припускати про естетичні та філософські концепти Давнього Єгипту і візію «краси» у тогочасному суспільстві. Доповідь Юрія стала для слухачів екскурсом в уявлення «іншого» у середовищі ранньомодерного православного духовенства, певною спробою застосувати імагологію до візуального мистецтва цієї доби. Виступ продемонстрував, що навіть найменші деталі у зображенні, як-от елемент одягу групи євреїв (фреза) у гравюрі до Печерського патерика, може стати основою для цікавих припущень і гіпотез для історика про уявлення, уяву та візуальну культуру досліджуваної доби.

Четверта секція, присвячена питанням ранньомодерної історії, продемонструвала різноманітність у підходах, підборі джерел і поглядах на ранньомодерне суспільство.

Доповідь Артема Школьного, присвячена образу русинів у «Анналах Польщі» Яна Длугоша, показала, яким чином наративи про минуле можуть відображати стереотипи, упередження, а почасти і політичні протистояння сучасності автора.

У доповіді Павла Трейтяка повсякдення, побутове життя гетьмана та його клієнти сплелися з політичними інтригами та тонкощами, щоб продемонструвати на прикладі гетьманського двору часів Данила Апостола зв'язок влади, ранньомодерної соціальної ієрархії з матеріальним світом і правом власності. Ярослав Ніцой, своєю чергою, звернув увагу слухачів на специфіку становлення Московської держави та успадкування нею практик управління від Орди, що дало підставу доповідачу робити висновки і про подальший трансфер цих практик під час утворення Російської імперії у пізньому XVII — XVIII століттях. Дискутант Вадим Арістов звернув увагу на важливість розрізнення соціальних і політичних процесів XVII і XVIII століть, адже, хоча обидва періоди маркуються «ранньомодерною добою», все ж ці два століття є дуже різними у тому, що стосується політичного, соціального та інтелектуального ландшафту Європи.

Релігійні, соціально-економічні явища та погляд мандрівників на «іншого» у XVIII і XIX століттях розкрила наступна секція конференції. Валерія Штойко присвятила свою доповідь різноманітним «промислам» гайдамацьких ватаг Правобережної України середини XVIII століття і спробувала підійти до питання «соціального

бандитизму» неупереджено та системно, описавши не лише кримінальну або доволакримінальну діяльність, а й соціально-політичний та економічний контекст, у якому вона відбувалася. Важливий епізод із соціальної історії Чернігівської архієпархії висвітлив у своїй доповіді Дмитро Опанасенко, сфокусувавши увагу на персональних стосунках ієрархів, питаннях влади, підпорядкування та політичного контексту, в якому відбувалися описувані події.

Продовжуючи тему історії церкви у ранньомодерну добу, Андрій Биченок у своїй доповіді звернувся до процесу виборів протоієрея Києво-Подільської протопопії та розповів деталі кейсів двох виборчих процесів, які йому вдалося дослідити за допомогою джерел з архіву Київської духовної консисторії. Костянтин Положай звернувся до специфіки методології та «пасток», що можуть супроводжувати дослідження подорожньої літератури та образів, які мандрівники витворювали, зустрічаючи «іншого», особливо якщо мандрівник був представником держави-колонізаторки, яка зустрічала на своєму шляху опір із боку колонізованого народу. Кейс Афганістану та Британії став ілюстрацією для такого процесу, який, утім, охопив багато держав і континентів впродовж «довгого» XIX століття.

Наступна секція була представлена різним досвідом міграції, у тому числі вимушеної, впродовж XX століття. Максим Снігир присвятив свою доповідь випадкам переходу радянськими військовими кордону з Румунією у міжвоєнний період, зокрема їхнім політичним поглядам, мотивації та стратегіям поведінки, а також сприйняттю цих «втікачів» із боку румунської сторони. Дмитро Деркач розповів про досвід перебування іноземця Ендрю Кернса у Радянському Союзі у період колективізації. Наявні джерела та історіографія дали можливість Дмитрові робити припущення про те, наскільки Кернс міг бачити реальне становище українського села під час Голодомору, отримувати правдиву інформацію про життя і побут радянських людей інших республік, а також якою мірою радянська влада обмежувала його свободу та доносила «правильні» наративи. Богдана Дериш поділилася своїми напрацюваннями у царині дослідження української еміграції 20-х рр. XX ст. у Чехословаччині, роблячи особливий наголос на особистому досвіді, побутовому становищі, емоційно-психологічній складовій адаптації емігрантів на новому місці. Дискутантка Оксана Хом'як зауважила важливість індивідуальних кейсів у дослідженні досвіду «чужинців» і водночас наголосила на тому, що варто враховувати непридатність унікальних кейсів до створення ширшого узагальнення.

На секції «Новітні розвідки в імперських студіях» учасники міркували про співвідношення громадянського суспільства, етнорелігійних громад, а також індивідів з імперським державним апаратом. Данило Антонюк поділився зі слухачами своїми знахідками про мало досліджену постать красзнавця, історика та педагога Петра Абрамовича, а головню інформацією про його неопубліковану дисертацію «Місто Житомир в останній чверті 18-го століття. Доби комісії Boni Ordinis (1778–1793)». Кирило Ковальчук звернувся у доповіді до свого дослідження функціонування, звітності та організаційної структури Київського слов'янського благодійного товариства, громадського об'єднання, що існувало впродовж приголомшливого відтинку часу (майже півстоліття) та адаптувало свою діяльність до динамічної політичної кон'юнктури пізньої Російської імперії. Галина Громік звернулася до ще одного інструменту громадянського суспільства у імперії — преси, а саме до висвітлення хасидизму у публіцистичних працях Іллі Оршанського, що відображали співіснування різних етнорелігійних груп у поліетнічній імперії. Валерій Григораш також розкрив тему співжиття євреїв і християн, а саме погляди архієпископа Анатолія на перспективи навернення юдеїв імперії у християнство, різноманітні релігійні течії всередині юдаїзму на її теренах, становище євреїв у суспільстві. Марія Шмигельська, своєю чергою, поділилася своїми напрацюваннями у сфері жіночої історії у імперії, а саме щодо правових аспектів кваліфікації та розслідування дітовбивства — «спеціального» жіночого злочину, специфіку кримінальної відповідальності та погляди на причиново-наслідкові зв'язки у появі таких злочинів у працях відомих правників імперії.

На останній секції конференції учасники повідомили про свої напрацювання у радянських студіях, а також обговорили виклики, що їх поставила перед дослідниками цієї доби сучасність. Музей Революції УСРР як інструмент комунікації радянської влади з населенням та формування «правильного» наративу про револю-

ційні події у масовій свідомості став темою доповіді Марії Прокопенко. Юлія Єременко присвятила виступ проблемам і перспективам дослідження течії націонал-комунізму в середовищі українських митців, інтелектуалів і письменників. Юлія наголосила на складнощях у інтерпретації цього явища, зважаючи на апропріацію марксизму радянським політичним центром. Антон Боровков звернув увагу слухачів на ті перетворення, яких зазнав і продовжує зазнавати Київський метрополітен як заідеологізований і насичений комуністичною символікою простір. Завданням доповідача, за його словами, було не лише зафіксувати зміни у зовнішньому вигляді й топоніміці станцій, а й розкрити дослідницький потенціал теми декору та інтер'єрів метро. Дискусії довкола монументальної пропаганди та символічного значення простору було присвячено і доповідь Антона Черепюка. Доповідач зосередився на існуванні Палацу культури та науки у Варшаві у різних соціокультурних і політичних контекстах та дискусіях, що вирують довкола Палацу в польському суспільстві до сьогодні. Аліна Біла порушила у доповіді питання (не)свідомого переймання дослідниками радянського мови джерел, пропагандистських кліше, якими оперували масова культура та ідеологія. Зрештою, загальним висновком із панелі може бути пошук рішень складних історичних питань за допомогою широкої контекстуалізації, врахування поліфонічності досвідів радянської людини, специфіки державного та ідеологічного апарату та його взаємодії з індивідом та соціумом.

Два дні конференції продемонстрували не лише величезний обсяг питань, викликів, нетривіальних задач, що постають перед істориком, який переживає на собі дію подій, що їх прийнято називати «історичними», а й величезне різноманіття тем і напрямів, які вони сміливо для себе обирають попри обставини. Спостерігати цей інтерес, пристрасть і сміливість є окремим інтелектуальним задоволенням, яке можна було отримати під час участі у конференції «Досліджуючи минуле» 2025.

H. Klymenko

HOW WE SEE: HISTORIANS AND HISTORICAL RESEARCH DURING A TIMES OF EXTERNAL AGGRESSION. INTERNATIONAL CONFERENCE OF YOUNG RESEARCHERS “EXPLORING THE PAST: THE HISTORIAN AND HISTORICAL STUDIES IN THE FACE OF CONTEMPORARY CHALLENGES” (Kyiv, NaUKMA, April 7–8, 2025)

